

УДК 339.97

Д. А. Красніков, Н. О. Краснікова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РОЗВИТОК ЕКСПОРТУ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ ВИСОКОГО РІВНЯ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ: ДОСВІД ТУРЕЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Особливу увагу приділено поміркованій лібералізації зовнішньоторговельної сфери Туреччини та формуванню експортноорієнтованої економіки. Розглянуті особливості змін структури експорту Туреччини. Визначено значення Туреччини у зовнішньоекономічних зв'язках України та встановлено фактори, що стримують їх розвиток. Зазначено напрями перетину інтересів Туреччини та України на зовнішніх ринках.

Ключові слова: лібералізація економіки, структура експорту, селективний протекціонізм, економічна безпека.

Особое внимание уделено обдуманной либерализации внешнеторговой сферы Турции и формированию экспортноориентированной экономики. Описаны особенности изменения структуры экспорта Турции. Определена роль Турции во внешнеторговых связях Украины и установлены факторы, сдерживающие их развитие. Отмечены направления пересечения интересов Украины и Турции на внешних рынках.

Ключевые слова: либерализация экономики, структура экспорта, селективный протекционизм, экономическая безопасность.

The main goal of this article is to show a comparison analysis of development of Ukraine's and Turkish export orientation. Methodological research base has been formed by leading national and foreign scientists, information-analytical materials of international trading organizations and agencies, official statistics of Ukraine and Turkey. Methods of researching were: synthesis, analysis, comparison, scientific abstraction.

Modern economics of Turkey and Ukraine are classified as economics of "open type", which are oriented for foreign markets. Strategy of economic development of Turkey is based on using an enough tough selective protectionism and on promotion of foreign investments in export-oriented industries and high-tech production. Objectively Ukraine didn't have opportunities to defend their high protectionist barriers for foreign commodities, while entering WTO; however Ukraine adapted to the conditions of the world market, which shows us that our country has a large margin of safety in forming foreign economic policy. By the way after and before entering WTO export and import quota in Ukraine are much higher than in Turkey. Turkey is gradually changing the structure of exports from textile and agriculture orientation to industry production. Furthermore export of developing Turkey also rising in monetary terms. Successful strategy for development gives Turkey an opportunity to recover faster from the effects of the global economic crisis than Ukraine.

Ukraine and Turkey have long close relationships. Turkey is in top five of importers of Ukrainian agricultural commodities and in top 3 of Ukrainian non-agricultural commodities. Interaction in metallurgical industry demonstrates certain negative trends for Ukraine. Increasing duty-free Ukrainian export of ferrous metals in Turkey is forming cheap raw material base of the country for development of metallurgical processing and engineering.

Experience of Turkish model of export development can be an example for forming strategy of foreign economic policy of our country.

Key words: economic liberalization, exports, selective protectionism, economic security.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світової економіки та лібералізації міжнародної торгівлі Україна стикається з двома суперечливими завданнями у сфері регулювання зовнішньої торгівлі: з одного боку, необхідно змінювати на краще існуючу структуру експорту – від сировинної до продукції глибокої переробки – і стимулювати високотехнологічний експорт, з іншого боку, для багатьох стратегічних галузей украї важливо захистити внутрішній ринок від демпінгу з боку активних країн Азії, що використовують явні та приховані механізми субсидування експорту. Для розробки ефективної зовнішньоекономічної політики, з метою вирішення вищезазначених питань, корисно вивчити досвід країн, які вже досягли успіхів на цьому шляху. Однією з таких країн є Туреччина. При цьому дослідники виділяють низку причин економічного успіху Туреччини, серед них: 1) чітке визначення і закріплення своїх конкурентних переваг у стратегічних документах, а також послідовна та наполеглива реалізація накреслених цілей; 2) використання дуже великих за обсягом «новостворених» ринків пострадянських країн; 3) ефективне стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспектам економічного співробітництва України та Туреччини приділяли увагу М. Воротнок, М. Гончар, І. Долгов, Р. Жангожі, Ю. Кочубей, Н. Мхитирян, І. Турянський та інші. Увагу науковців привертають також євроінтеграційні прагнення Туреччини, яким і присвячена значна частка досліджень: серед зарубіжних можна виділити праці В. Надеїн-Раєвського, Р. Рабб, А. Ренда, І. Стародубцева; серед українських – Б. Волчок, Д. Чернишова, Б. Парахонського, М. Гончара, В. Кузнецова та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Турецький досвід розвитку експортної орієнтації може стати в нагоді під час розробки стратегії економічного розвитку нашої держави. Останнім часом Туреччина виступає на технологічних ринках як конкурент українським підприємствам, і цей факт потребує детального аналізу і вивчення.

Формулювання мети. Головною метою роботи є порівняльний аналіз розвитку експортної орієнтації України та Туреччини. Методологічну базу дослідження сформували праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, інформаційно-аналітичні матеріали міжнародних торговельних організацій і агенцій, офіційні статистичні дані України та Туреччини. Методами дослідження виступали: синтез, аналіз, порівняння, наукова абстракція.

Виклад основного матеріалу. Сучасну економіку Туреччини та України класифікують як економіку відкритого типу, що активно орієнтується на зовнішні ринки. Слід зауважити, що Туреччина почала розвивати свою економіку після проведення політики імпортозаміщення в межах реалізації лібералізаційних реформ, що розпочались у 1980 р. (зовнішньоторговельна квота становила у 1980 р. 15,7 %). Україна, з моменту здобуття незалежності, одразу ж відкрила кордони для імпортних товарів, і подальші спроби використати імпортозаміщення як стратегію розвитку економіки виявились невдалими. Різке підвищення митних ставок на великий асортимент імпортних товарів у середині 1990-х рр. не зумовило ефективного обмеження імпорту, а прагнення вступу до СОТ (Світової організації торгівлі), не дало змоги Україні продовжувати жорсткі протекціоністські дії. Таким чином, Україна вимушено і без відповідної стратегії відкрилась світовим ринкам.

Період формування незалежної національної економіки тривав в умовах жорсткої конкуренції з імпортом. Самі показники відкритості формують базову відмінність між країнами щодо експортної орієнтації (рис. 1).

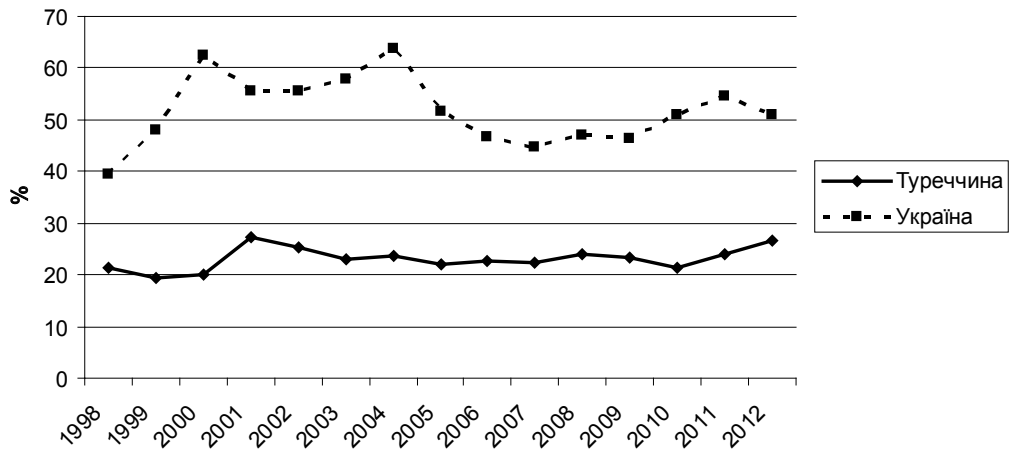

Рис. 1. Показники експортної квоти України та Туреччини [1; 2]

Із позиції економічної безпеки, експортна орієнтація України виходить за безпечну межу у 50 % і формує експортну залежність країни від світового споживання її благ. Експортні показники ж Туреччини, які, до речі, у вартісному вираженні майже вдвічі перевищують українські, перебувають у безпечній тридцятивідсотковій зоні.

Частка експорту товарів у загальному обсязі експорту України складає дещо більше 80 %, а в Туреччині – дещо менше 80 %. Обидві країни мають від’ємне сальдо у торгівлі товарами та позитивне – у торгівлі послугами.

У Туреччині протягом 1990–1995 рр. середній щорічний рівень зростання обсягів товарного експорту становив 13,4 %, у той час як у 1995–2000 рр. він дорівнював 5,7 %, а у 2001–2008 рр. – 20,1 %. Первинною причиною започаткування позитивної тенденції протягом 1990–1995 рр. було значне збільшення попиту на турецький імпорту з боку Європейського союзу. Крім того, девальвація турецької ліри в 1994 р. істотно підвищила конкурентоздатність турецьких експортерів. Однак у 1997 і 1998 рр. через економічні кризи у нових індустриальних країнах Азії й у Російській Федерації зростання світової торгівлі припинилося, попит скоротився. Із 2009 р. експорт товарів скоротився на 22,6 % у результаті впливу світової економічної кризи на світові торговельні потоки, але вже з 2010 р. експорт Туреччини збільшувався упродовж трьох років у середньому на 14 % [3].

В Україні середній щорічний рівень зростання обсягів товарного експорту у 2001–2008 рр. перевищував турецький і становив 25 %, але під час кризи скоротився аж на 40,7 %, наступні два роки – збільшувався на 30 %, а в 2012 р. – лише на 0,6 % [1]. Більша амплітуда коливань українського експорту, на відміну від турецького, свідчить про високий ступінь залежності нашої країни від світових ринків.

Структура експортованих товарів Туреччини теж має тенденцію до покращання: сільськогосподарські вироби, текстиль, одяг і сировина поступилися лідерською позицією промислової продукції з високим ступенем доданої вартості: готова металева продукція, машини та обладнання, електричні машини та апарати, автотранспортні засоби та причепи. Частка промислової продукції в загальному експорті у 2012 р. склала 93,9 %. Ці перетворення продовжуються й останнім часом (рис. 2).

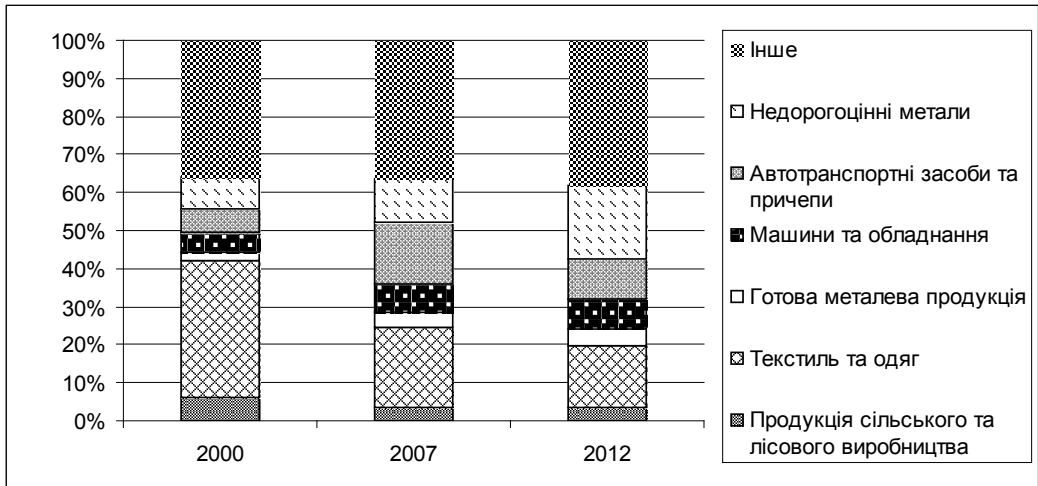

Рис. 2. Структура експорту Туреччини [3]

На діаграмі зазначено структури експорту 2000, 2012 та докризового 2007 років із метою більш чіткого визначення тенденцій, частково порушених кризовими змінами в загальному обсязі експорту країни [3]. У товарній структурі експорту України переважають сировинні товари, експорт яких є досить нестабільним через високу енергоємність та брак національних енергоресурсів, а також через залежність від світових цін на металопродукцію, що робить розвиток експорту і, відповідно, економічне зростання не прогнозованим. Сировинна основа експорту складається передусім із продукції металургії (близько третини всього товарного експорту), хімічної промисловості та мінеральних продуктів. Їх частка в експорті становить близько 53 %. З позицій економічної безпеки показник питомої ваги сировинного та низького ступеня переробки експорту (промисловості) у загальному обсязі експорту товарів не повинен перевищувати 40 %, що є поштовхом для переорієнтації експорту в бік технологічного його складника. Слід зазначити, що структура експорту України має значний зсув у бік так званих чутливих товарів (це, передусім, метали та хімічна продукція), які є предметом особливого протекціонізму на світових ринках.

Сучасний торговельний режим Туреччини демонструє високий рівень використання всіх дозволених СОТ інструментів протекціонізму. По-перше, Туреччина має один із найбільш диверсифікованих митних тарифів, що нараховує 16 448 тарифних ліній за середньосвітового у 10 000 (в Україні – 10 720), що дає змогу країні селективно захищати саме товари критичного імпорту з мінімальним впливом цього захисту на середній рівень митного захисту всієї країни. По-друге, країна «зв'язала» в СОТ тільки 50,3 % тарифних позицій (усі сільськогосподарські товари та 33,5% несільськогосподарських товарів – жодної тарифної позиції не «зв'язано» по групах товарної номенклатури: 26, 36, 60, 64, 67, 75, 78, 83, 89, 93 та 97). Наприклад, усі нові члени СОТ, у тому числі Україна, повинні «зв'язати» 100 % тарифних позицій. Рівень «зв'язування» Туреччини дуже високий: для сільськогосподарських товарів середній рівень «зв'язування» становить 72 % і охоплює діапазон ставок від 0 до 225 % (в Україні – 11 % у діапазоні від 0 до 72 %); для несільськогосподарських товарів рівень «зв'язування» становить 17,7 % і охоплює діапазон ставок від 0 до 128 % (в Україні – 5 % у діапазоні від 0 до 25 %). Це дає Туреччині більше свободи у регулюванні імпортованих товарних потоків. По-третє, в Туреччині велика частка «пікових» тарифів: 9,1 % від загальної кількості тарифних ліній належать до національних «тарифних піків» (за середнього рівня мита – 12,2 %), 14,6 % від

загальної кількості тарифних ліній належать до міжнародних «тарифних піків». В Україні частка «національних піків» складає 4 % від загальної кількості тарифних ліній (за середнього рівня мита – 4,5 %), 2,7 % – до міжнародних «тарифних піків» [4].

Результатом селективного обмеження імпорту Туреччини є низький показник середньозваженого мита, що становить за даними СОТ 4,9 %, а за даними індексу економічної свободи взагалі – 2,4 %. Такий результат теоретично прогнозований, оскільки, чим вище мито діє на товар, тим меншим буде його імпорт до країни і тим менш чутливим до нього буде показник середньозваженого мита. Загалом, індекс економічної свободи Туреччини в 2013 р. склав 62,9 (69-те місце). Із десяти індексів, що його складають, найвищий показник для Туреччини – свобода торгівлі (85,2). В Україні показники середньозваженого мита, за даними СОТ та індексу економічної свободи, мають дуже невелику розбіжність – 2,7 та 2,8 % відповідно, що демонструє більшу реальну відкритість української економіки, на відміну від турецької. Отже, українське 161-ше місце за індексом економічної свободи зумовлене не високою обмеженістю торгівлі (оскільки індекс свободи торгівлі складає 84,4), а іншими показниками (інвестиційною та фінансовою свободою, рівнем корупції тощо) [5].

Україна й Туреччина мають давні тісні стосунки. Туреччина входить до п'ятірки країн-імпортерів української сільськогосподарської продукції та трійки української несільськогосподарської продукції. Загальний експорт України в Туреччину складав у 2012 р. 3 871,8 млн дол. США за позитивного сальдо торговельного балансу для України у 1 593,7 млн дол. США. Головними товарними групами експорту України до Туреччини є чорні метали (54 % від загального експорту в Туреччину у 2012 р.), жири та олії (8,3 %), добрива (8 %), насіння і плоди олійних культур (6,6 %). Головними товарними групами імпорту в Україну з Туреччини є їстівні плоди та горіхи (12,5 % від загального імпорту з Туреччини у 2012 р.), одяг та текстиль (16,4 %), засоби наземного транспорту (7,4 %) [1]. Слід зазначити, що торговельні відносини між двома країнами сприятливі для економічного зростання. Тобто світова економічна криза позначилася зниженням торговельного обігу вдвічі у 2009 році. Крім того, високі ставки мита Туреччини на сільськогосподарську продукцію стримують розвиток українського експорту. Так, на пшеницю в Туреччині встановлено мито у розмірі 130 %, що ефективно стримує український експорт цієї товарної групи. Тарифна ескалація, що застосовується в Туреччині стосовно насіння соняшнику (розмір мита – 27 %) та соняшnikової олії (розмір мита – 36 %), сприяє збільшенню експорту українського насіння соняшнику та зниженню експорту української олії [6].

Взаємодія в металургійній галузі демонструє певні тенденції, негативні для України. Збільшення безмитного українського експорту чорних металів до Туреччини формує дешеву сировинну базу країни для розвитку металургійної переробки та машинобудування. Ефективне поєднання двох факторів – дешевої сировини та створеної матеріальної бази для сучасного виробництва технологічної продукції за рахунок державного стимулювання інвестицій – викликає збільшення експорту Туреччини у галузі виробництва машин та обладнання у треті країни. В цьому напрямі Туреччина стає ефективним конкурентом України (рис. 3).

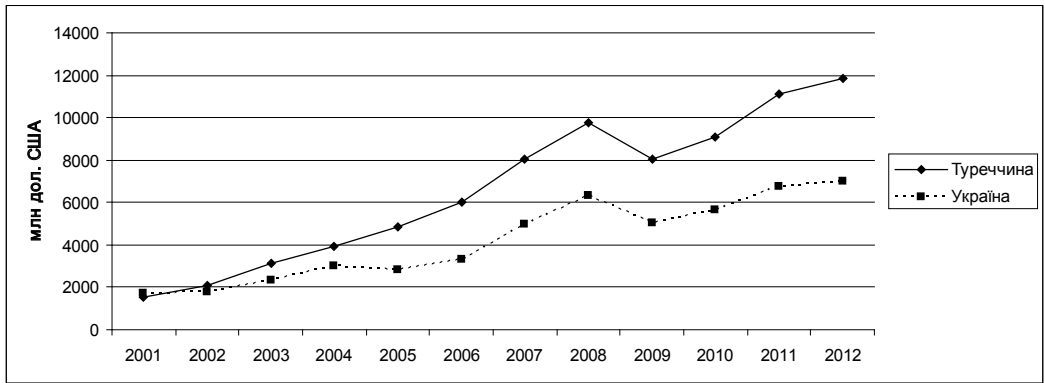

Рис. 3. Динаміка експорту машин та обладнання України й Туреччини [1; 3]

Ще у 2001 р. обсяги експорту українських та турецьких машин і обладнання перебували на однаковому рівні, а на сучасному етапі сформувалась досить значна перевага на користь Туреччини. Із 2001 р. частка машин та обладнання в загальному експорті Туреччини зросла з 5 до 7,8 % (рис. 3), за середньорічних темпів докризового зростання цієї групи товарів у 28 %. У той час, як в Україні частка машин та обладнання у загальному експорті становила незмінні 10 %, а темпи докризового зростання хоч і становили 21 %, але мають дуже нестійку динаміку (наприклад, у 2005 р. експорт за цією групою знизився на 6,2 %).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Стратегія економічного розвитку Туреччини, що базувалась та базується на проведенні досить жорсткого селективного протекціонізму й заохоченні іноземних інвестицій в експортноорієнтовані сфери промисловості й наукомісткі виробництва, а також у туризм, дала свої позитивні паростки, що, в першу чергу, позначилось на зростанні добробуту населення країни і формуванні ґрунтовної бази для подальшого економічного зростання. Україна об'єктивно не мала можливостей відстоювати при вступі до СОТ високі протекціоністські бар'єри для імпортованих товарів, але змогла пристосуватися до умов світового ринку, що свідчить про великий запас міцності, який формує зовнішньоекономічну стійкість нашої держави. І до вступу в СОТ, і після експортна та імпортована квоти України значно більші, ніж у Туреччини, і цей факт має як позитивні, так і негативні наслідки для можливостей формування стратегій економічного розвитку. З одного боку, з позиції економічної безпеки, є загроза залежності як від енергетичного імпорту, так і від сировинного експорту. З іншого боку, високий ступінь інтеграції України у світогосподарські процеси створює умови для використання наявних зв'язків для переорієнтації структури експорту у більш прогресивному напрямі. Також у процесі подальшої лібералізації торговельного режиму в межах вимог СОТ Україна може скористатися досвідом Туреччини з приводу використання вузькоселективного протекціонізму. Безумовно, Україні, як у свій час і Туреччині, не вистачає капітальних ресурсів для переобладнання виробництв та створення якісно нових експортноорієнтованих виробничих потужностей. Саме в цьому напрямі наша країна може наслідувати досвід економічного розвитку Туреччини, оскільки сучасний стан євроінтеграційного спрямування України досяг тієї стадії, коли подальша інтеграція з Європою надає потенційні можливості до залучення як європейських, так, скоріше, і неєвропейських іноземних інвестицій, оскільки наша країна стане певним плацдармом для просування іноземних товарів на європейські ринки.

Бібліографічні посилання

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Production general directorate of economic research: [Електронний ресурс]// Monthly economic indicators – november 2013. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.tr/default.aspx?nsw=EilDPQez15w=-SgKWD+pQItw=&mid=740&cid=26&nm=756>
3. Foreign trade and balance of payments general directorate of economic research: [Електронний ресурс]// Monthly economic indicators - november 2013. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.tr/default.aspx?nsw=EilDPQez15w=gKWD+pQItw=&mid=740&cid=26&nm=756>
4. World Tariff Profiles 2012: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles12_e.pdf
5. 2013 Index of Economic Freedom: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org>
6. Turkish customs tariff (as of January 1st, 2010): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zwimages.mofcom.gov.cn/201011/20101108103835426.pdf>.

Надійшла до редколегії 20.12.2013.